

SSAD

Stratejik ve Sosyal Arařtırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 8 Issue 3, November 2024

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 31.07.2024

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 16.10.2024

DOI: 10.30692/sisad.1525376

OSMANLI'NIN SON DÖNEMLERİNDE İSTANBUL'DA İNŞAATLARIN VE MÜDAHALELERİN ODAĞINDA BİR SEMT: TEPEBAŞI

A Neighborhood at the Center of Construction and Interventions in İstanbul in the Late Ottoman Period: Tepebaşı

Oya ŞENYURT

Prof. Dr.

Kocaeli Üniversitesi

Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-4837-3960

oya.senyurt@kocaeli.edu.tr

Atıf/Citation: Oya Şenyurt (2024), "Osmanlı'nın Son Dönemlerinde İstanbul'da İnşaatların ve Müdahalelerin Odağında Bir Semt: Tepebaşı", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.3 Kasım 2024 s.543-564.

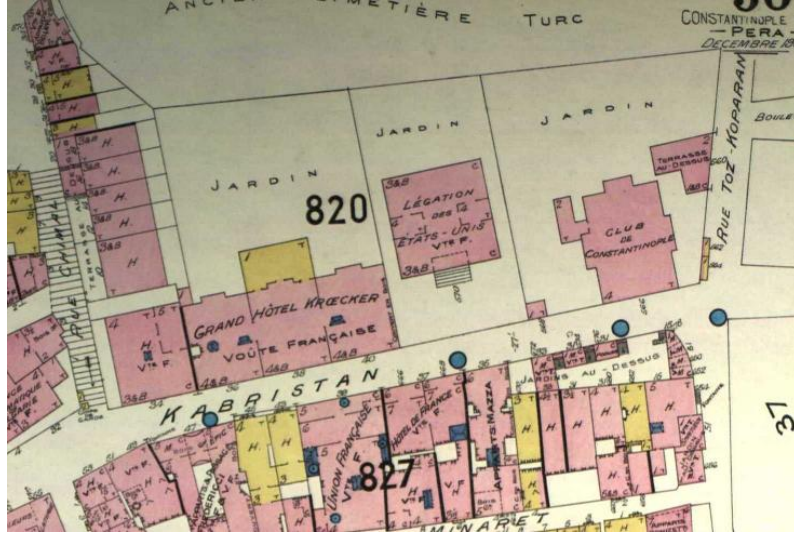
Öz: Tepebaşı, Beyoğlu'nda, Meşrutiyet Caddesi ile Tarlabası Bulvarı'nın devamı olan ve Refik Saydam Caddesi arasında kalan semttir. 1870 yılında yaşanan Beyoğlu yangınından sonraki planlama çalışmalarıyla Tepebaşı bölgesindeki arsalar daha fazla değerlenmiş ve Müslüman kabristanının üstündeki alan yerleşime açılmıştır. Sultan Abdülaziz'den alınan izinle faaliyete geçen Altıncı Belediye Dairesi 19. yüzyılın sonlarında Müslüman kabristanının kullanımı açısından Evkâf Nezareti ile olan tüm gerilimli ilişkilerine rağmen tiyatro yapımı da dâhil olmak üzere kapsamlı bir imar faaliyetine girişmiştir. Evkâf Nezareti'nin gerek Müslüman kabristanının üzerine bina inşa edilmemesi hakkındaki ısrarı gerekse kira bedeli konusundaki anlaşmazlıkları Şehremaneti ile ilişkilerinde gerginlik yaratmıştır. Öte yandan bahçenin içine bina yapılmaması belediye tarafından taahhüt edilmişse de bu taahhütten önce alanın mahalle haline getirilmesine ilişkin bir karar alındığı da anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Müslüman kabristanı nedeniyle yol çalışmalarının da sekteye uğradığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Tepebaşı için alınan inşa kararları ve yol yapımları ile bu faaliyetlere yapılan müdahaleler ve itirazlar değerlendirilmiştir. Tepebaşı Müslüman kabristanı ve çevresindeki gelişim için Şehremaneti ile Altıncı Belediye Dairesi'nin aldığı kararlar ve bu kararların Evkâf Nezareti ile yarattığı çatışma ortamı arşiv belgeleri ışığında değerlendirilmiştir. Evkâf Nezareti, Altıncı Belediye Dairesi ve Şehremaneti'nin anlaşmazlıkları sebebiyle vakıf arsaların sınırlayıcılığı bağlamında Tepebaşı'nda inşaat yapma olanaklarının zorlayıcılığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 19. Yüzyıl, İstanbul, Pera, Tepebaşı, İmar.

Abstract: Tepebaşı is a neighborhood in Beyoğlu, between Meşrutiyet Avenue and Refik Saydam Avenue, which is the continuation of Tarlabası Boulevard. After the 1870 fire in Beyoğlu, the land in Tepebaşı became more valuable and the area above the Muslim cemetery was opened for settlement. In the late 19th century, the Sixth Municipality Department, which started to operate with the permission of Sultan Abdülaziz, embarked on a comprehensive

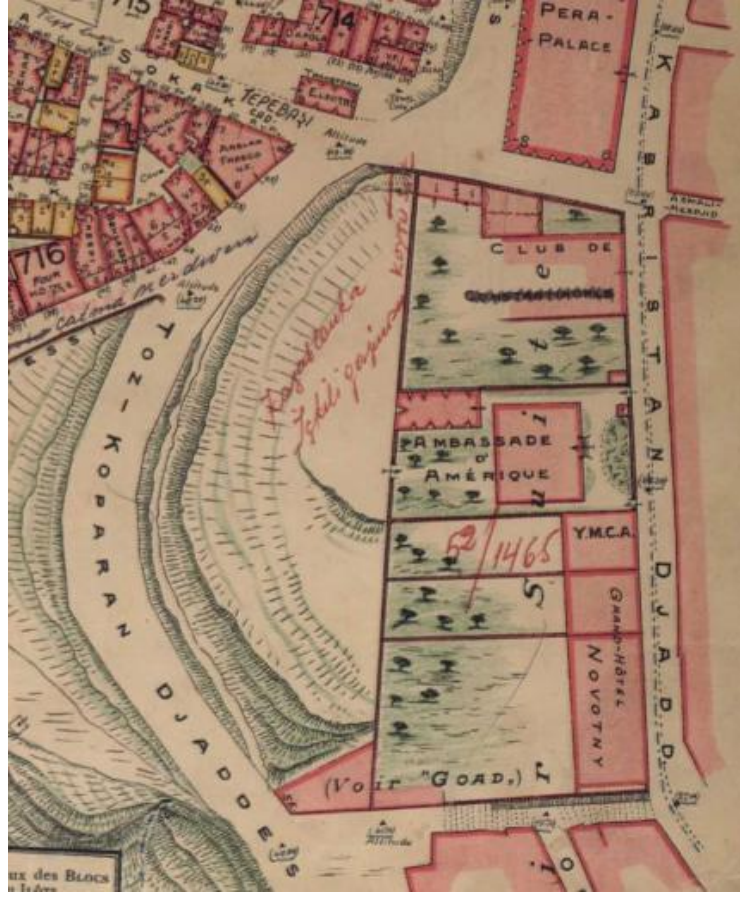

Bu açıdan 1905 yılında hazırlanan Goad planlarına bakıldığında (Görsel 2) Kabristan Caddesi (günümüzde Meşrutiyet Caddesi) üstünde Amerikan Konsolosluğu'nun sağında Club de Constantinople solunda Kroecker Otel ve karşı sırada ise küçük konutlar, Mazza apartmanları, Fransa Otel, Union Française, Fredericci apartmanları ve pasajı bulunmaktaydı. Kible Sokak'ta ise eski Türk mezarlığı olarak bilinen bir alan yer almıştır. Tepebaşı'ndaki tiyatrunun karşısındaki köşede Londra Otel yanında Yaver Paşa Apartmanı, üç apartman sonra Pension Gogossian, Petersburg Otel, Bon Marşé, Bristol Otel, Fresco Apartmanı ve onun yanında da De la Paix pastanesi, Otel Continental, Venedik Sokağı'nın köşesinde Avusturya Otel ve yanında İtalyan Konsolosluğu konumlanmaktaydı.

Görsel 2. Goad Planlarında Amerikan Konsolosluğu, Kroecker Otel ve Club de Constantinople (Salt Araştırma, KOD: APLGDPEGA36).

1926 yılı Pervititch haritalarında (Görsel 3) Amerikan Konsolosluğu'nun solunda Kroecker Otel yerine YMCA ve Novotny Otelini görmek mümkündür. Konsolosluk binasının diğer tarafında ise Club de Constantinople yerini korumuştur. 1946-1950 yılları arasında hazırlanan Suat Nirven haritalarına göz atıldığında Londra Otelini'nin yanında Yaver Apartmanı yer almaktadır. Ancak Kırım'dan gelerek İstanbul'a yerleşen Bartoli Kardeşlere ait geniş bir halk kitesine hitap eden ve kısa zamanda daha işlek olan Tepebaşı ile Cadde-i Kebir'e (İstiklal Caddesi) kapıları bulunan bir noktaya taşınan Bon Marşé mağazası (Ayık, 2022, s. 89) ise Karlman Pasajı olarak adlandırılmıştır. İtalyan Konsolosluğu İtalyan Klübü ve eski İtalyan Sefareti olarak belirtilmiştir. Otel Continental hizmet vermeye devam ederken Pension Gogossian Yenişehir Palas Otelini olmuş, Bristol Otelini yerini korumuş ve Fresco Apartmanı Fresco Han olarak adlandırılmıştır.

Görsel 3. Pervitich Haritası'nda Amerikan Sefarethanesi ve bahçesinde inşa edilen konsolosluk binası ile iki yanında yer alan Novotny Otel ve klüp binaları (Salt Araştırma, KOD: APLPETOZK22).

Anlaşılabileceği gibi semtin gelişimi için önemli görülen oteller, apartmanlar ve konsolosluk yapıları küçük işlev değişiklikleri ile 20. yüzyılın başlarında da Tepebaşı'nda varlıklarını korumuştur. Kuşkusuz Osmanlı'nın son dönemlerinde Tepebaşı'ndaki inşaat faaliyetleri elçilik, otel ve apartman yapıları ve haritaların gösterdikleriyle de sınırlı değildir. Tepebaşı'na 1860'ların başında bir pazar yeri inşa edilmiş (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA., HR.TH., Dosya no: 3, Gömlek no: 11, BOA., HR.TO., Dosya no: 162, Gömlek no: 8, BOA., HR.TO., Dosya no: 275, Gömlek no: 75), bir karakol ve bir telgrafhane¹ binasının da Tepebaşı'nda yer aldığı arşiv belgelerinde tespit edilmiştir. Karakol yapısının varlığına bazı arşiv belgelerinde yer alan tadilat ve yeniden inşa girişimleri hakkında yazılan bilgilerden ulaşılmaktadır. Karakolun inşasındaki amacın Tepebaşı'nda yer alan Bulgaristan kapı kethüdalığı dairesine nezaret etmekten ibaret olduğuna dikkat çekilmiştir (BOA., İ.AS., Dosya no: 25, Gömlek no: 39).

14 Temmuz 1312/26 Temmuz 1896 tarihli bir belgede Beyoğlu Tepebaşı Bahçesi (Tepebaşı Millet Bahçesi olarak da bilinir) önünde polis mevki olarak belirlenen barakanın korunaksız olduğu ve içinde zabitanın korunması mümkün olmayan sağlıksız bir ortam yarattığı kaydedilmiştir. Yabancıların yoğun olduğu Beyoğlu'nun en önemli noktasında böyle harap bir baraka içinde memur bulundurulması gelen geçene karşı pek çirkin olduğundan bu mevkinin zabita ile birlikte 15 kişiyi araç gereçleriyle birlikte alacak biçimde inşa edilmesi Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan gelen yazı ile bildirilmiştir. Şehremaneti ile yapılan yazışmalar sonucunda

¹Tepebaşı'nda bulunan telgrafhanenin Ağa Cami civarında daha geniş bir haneye taşınmasına ilişkin belge için bkz. BOA., DH.MKT., Dosya no: 1560, Gömlek no: 57.

polis mevki yapılacak barakanın keşif ve münakasasının yapıldığı halde maddi yetersizlikler yüzünden inşasına başlanamadığı, ardından kolera hastalığının yayıldığı ve sonra da deprem sebebiyle ortaya çıkan maddi darlığın yapının inşasını imkansız hale getirdiği anlaşılmaktadır (BOA., İ.AS., Dosya no: 17, Gömlek no: 2).

Tepebaşı 19. yüzyılın sonlarında Pera'daki sosyal yaşam ile ilişkili olarak özellikle yabancıların oldukça ilgisini çeken ve gelişen bir noktadır. Ancak buna rağmen vakıf araziler ve Müslüman mezarlığının varlığı semtin yabancıların istediği yönde gelişimini sınırlandıran etmenler olarak nitelendirilebilir. Bu çalışmada 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Tepebaşı için alınan inşa kararları ve yol yapımları ile bu faaliyetlere yapılan müdahaleler ve itirazlar değerlendirilmiştir. Evkâf Nezareti'nin tasarrufunda bulunan Tepebaşı Müslüman kabristanı (Petits Champs Des Morts) ve çevresindeki gelişim için Şehremaneti ile Altıncı Belediye Dairesi'nin aldığı kararlar ve bu kararların yarattığı çatışma ortamı arşiv belgeleri ışığında incelenmiştir. Tepebaşı'nda Müslüman mezarlığının dönüşümü ile açılan pek çok sokağın tartışma yaratan durumu dikkat çekicidir. Pervititch Haritalarında görülen Tepebaşı'ndaki Tozkoparan Caddesi (Refik Saydam Caddesi), Kuytu Sokak, Yaşmak Sıyran ve Labut Sokakları ile Büyükhendek Sokak ile Müellif Caddesi arasında kalan alanın mezarlık alanı olduğuna dair ifadelerle karşı çıkışların arasında bu alanın sokak, cadde ve arsa olarak kullanılması için girişimler olmuştur. Bir tarafta Evkâf Nezareti, bir tarafta Altıncı Daire ve Şehremaneti'nin anlaşmazlıkları ve çatışmaları arasında vakıf arsaların sınırlayıcılığı bağlamında Tepebaşı'nda inşaat yapma olanaklarının zorlayıcılığı makalede belirlenmeye çalışılmıştır.

Tepebaşı Millet Bahçesi'nin Arsası Hakkındaki Anlaşmazlık

1870 Büyük Beyoğlu Yangını sonrasında İstanbul'da kerestenin fiyatı artmış ve bunun sonucunda da kabristan alanlarındaki ağaçların kaçak biçimde kesilmesi gündeme gelmiştir. Ağaçların kesilmesiyle bu alanlarda boşalan yerlere izinsiz yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu durum karşısında devlet kabristan alanlarının korunmasına yönelik önlem almış, Gümüşsuyu, Tepebaşı ve Kasımpaşa'da bulunan mezarlıkların etrafına duvar örülmesine ve bu ağaçları kesenlerin bulunup cezalandırılmasına karar vermiştir. Kabristanların etrafına duvar inşası için yaklaşık 230 liraya yakın harcama yapılmıştır. Ancak duvarların yükseklikleri yeterli olmadığı için ağaçların kesilmesine engel olunamamıştır. Bu sebeple yaklaşık bir sene sonra duvarların yükseltilmesi için bir kalfa görevlendirilmiştir (Çakır, 2019, s. 98). Kabristanların korunması hakkında sıklıkla uyarı yapılmışsa da (BOA., A.MKT.MHM., Dosya no: 454, Gömlek no: 96) o dönemde çalışmalarına devam edilen Tünel'in inşaatını üstlenen şirket ile anlaşarak kazılarda çıkan toprak, para karşılığında Tepebaşı'nda bulunan Müslüman kabristanına taşınmıştır. Böylelikle hem eğimli arazi düzleştirilmiş hem de imar faaliyetleri için maddi kaynak elde edilmiştir. 1871 yılında Müslüman kabristanının bir kısmının toprak altında kalıp yok olduğunu öne süren Evkâf Nezareti ile Altıncı Belediye Dairesi arasında uzun süreli bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştır. Evkâf Nezareti, kabristan alanında bahçe ve tiyatro yapılmasına ilişkin rahatsızlığını her fırsatta dile getirmiştir.

Altıncı Belediye Dairesi ise kabristan alanının havayı bozacak ölçüde atık maddelerle dolu olduğunu ve bu durumun etraftaki halkın sağlığını tehdit ettiğini ifade etmiştir. Özellikle 1870 yılındaki Beyoğlu yangınından sonraki değişimler ve kabristan alanının çöplerin atıldığı bir alan olmasından kaynaklanan halkın şikâyetleriyle belediye tarafından, sultandan irade istenerek bu arsanın belediyeye terk edilmesi talep edilmiştir (BOA., ŞD., Dosya no: 696, Gömlek no: 6). Bununla birlikte bu alanın Müslüman kabristanı olması sebebiyle üstüne bina inşa etmek yerine bahçe olarak bırakılması uygun görülmüştür. Bahçenin inşa sürecindeki işleyişin kurallara bağlı gerçekleştirilmemesi sonradan oldukça büyük sorunlar yaratmıştır. Öncelikle eski Sadrazam Hayreddin Paşa'nın sözlü emriyle bahçenin inşa edildiği iddialarına ilişkin olarak paşadan bir açıklama yapması istenmiştir. 27 Muharrem 1299/19 Aralık 1881 yılında konuya ilişkin bir cevap vermişse de durumu tam olarak aydınlatığı söylenemez. Paşa sadece keşif ve düzenleme için yapılacak işlemleri men edecek ya da erteleyecek bir emir vermediğini belirtmekle yetinmiştir (BOA., ŞD., Dosya no: 696, Gömlek no: 6).

Tepebaşı bahçesinin yerinin Evkâf'a ait olması Şehremaneti ve Evkâf arasında yıllarca süren anlaşmazlıkların yaşanmasına sebep olmuştur. Tepebaşı'nda yol genişletmeleri sebebiyle arsalardan yola bırakılan yerler için mukataa bedeli talep edilmesi amacıyla Evkâf Nezareti'nden Şehremaneti aleyhine birçok dava açılmıştır. Bu süreçte büyük bir çaba harcamasına karşın bütün davalar Şehremaneti'nin aleyhine sonuçlanmıştır. Ülkede vakıf arsalarının çokluğuna dikkat çekilerek ya şehrin yollarının, köprülerinin, iskele mahallerinin Evkâf'a bırakılması ya da bu tip mahallerin Şehremaneti'ne bırakılarak Evkâf Nezareti'nin Tepebaşı bahçesi hakkındaki mahkemenen vazgeçmesi öngörülmüştür (BOA., DH.KMS., Dosya no: 20, Gömlek no: 27).

Tepebaşı'ndaki alanın irade ile bedelsiz olarak Altıncı Daire'ye terk edilmesine Evkâf Nezareti bir türlü ikna olmamıştır. 19 Mart 1879 tarihinde Evkâf Nezareti Tepebaşı'nda bulunan kabristan alanının bahçe yapılmak üzere Altıncı Belediye Dairesi'ne terk edilmesi için Şehremaneti'nden bir tezkirenin verildiğini ancak Altıncı Belediye Dairesi'nin Osmanlı Bankası ve banker Lorando'ya olan borcu nedeniyle arazinin irade ile hazineye bırakıldığını öne sürmüştür. Belgede geçen bu ifade bedelsiz verilen bir yerin üçüncü kişilere olan borcu nedeniyle Altıncı Belediye Dairesi tarafından hazineye neden devredildiği sorusunu gündeme getirir. Bu noktada akla gelen en mantıklı cevap kabristan alanının Altıncı Belediye Dairesi'nin Osmanlı Bankası ve banker Lorando'ya olan borçlarının üstlenmesi karşılığında hazineye devredilmiş olma ihtimalidir. Ayrıca bu arsanın bedelsiz terkinin uygun olmadığı bildirilmiştir. 17 Mart 1879 tarihli bir gazete nüshasında daire tarafından yayımlanan ilanda arazinin daireye terk edildiği bu sebeple o civarda bulunan emlak sahiplerinden toplanacak yardım akçesiyle bahçe yapılacağı ve bunun için birçok amele çalıştırıldığı haber verilmiştir. Evkâf Nezareti'ne göre arazi gerçekten daireye bırakılmışsa hazine tarafından gerekli işlemlerin yapılması için durumun bildirilmesi ve terk edilmeyecekse de gazetede ilanın kaldırılması ve dairenin araziden el çektilmesi istenmiştir. 19 Mart 1295/31 Mart 1879 tarihinde Evkâf Nezareti'ne cevap olarak buyruldu ile daireye uygun bir miktar bedelle arazinin bırakıldığı ifade edilmiştir (BOA., ML.EEM., Dosya no: 47, Gömlek no: 30). Bununla birlikte imar çalışmaları anlaşmazlık nedeniyle yarıda kalmış ve 1879 yılında Altıncı Belediye Dairesi Reisi olan Edouard Blacque zamanında çalışmalara tekrar başlanmıştır.

Altıncı Belediye Dairesi öncülüğündeki imar faaliyetleri kapsamında 24 Temmuz 1880'de hizmete açılan Tepebaşı Bahçesi, Evkâf Nezareti ile İstanbul Şehremaneti arasında uzun bir süre devam edecek bir anlaşmazlığın da başlamasına neden olmuştur. Evkâf Nezareti bu bölgenin mezarlık olduğunu iddia etmiş ve İstanbul Şehremaneti aleyhine dava açmıştır. Bu dava 1914 yılında Nezaret lehine sonuçlanmıştır. Ancak ilgili kararda, Evkâf Nezareti'ne sadece bahçenin arsasına sahip olma hakkı tanındığından ve zamanla bahçe içerisinde tiyatro da dâhil olmak üzere çeşitli yapılar inşa edildiğinden kararın uygulanmasında güçlükler ortaya çıkmıştır. Arazi Evkâf'a devredilmiş buna rağmen bahçe üzerindeki yapılardan kaynaklanan sorunlar devam etmiştir (Tuna, 2021, s. 468).

10 Kanûn-ı sâni 1338/10 Ocak 1922 yılında Evkâf-ı Hümayun Nezareti ile Şehremaneti arasında yaşanan anlaşmazlık tetkik edilerek bir düzeltme yolu bulmak üzere Dâhiliye Nezareti'nde kurulan komisyonda görevlendirilmiş Şehremaneti muavini ve hukuk müdürüne, komisyonun son toplantısında Tepebaşı bahçesinin şimdiye kadar yararlanılan kirasının üçte biri olan 500 liranın Şehremaneti tarafından Evkâf Nezareti'ne verileceği tebliğ edilmiştir. Yapılan detaylı araştırmalara göre söz konusu bahçe alanının vaktiyle kabristan ve vakfa ait bir alan olmadığı ve etraftaki halkın attığı çöplerle dolmaya başlayan bir bayır olduğu ayrıca imardan önce adeta çevrenin süprütülüğü haline geldiği hatırlatılmıştır. Altıncı Belediye Dairesi'nin orayı düzenleyerek bahçe haline getirdiği ve söz konusu bayırın civarında mevcut olması olası kabristanlara hiçbir biçimde dokunulmadığına vurgu yapılmıştır. Ancak aradan yıllar geçtikten sonra Evkâf Nezareti'nin vaktiyle kabristan olduğu iddiası ile sözkonusu bahçe üzerinde hak iddia

etmesi ve mahkemeden ilam almasına bir şey denilemeyeceği fakat ferâğ² bedeli olarak 500.000 lira talep edilmesinin hiçbir biçimde uygun olamayacağı dile getirilmiştir. Ferâğ bedeli, gayrimenkul üzerindeki tasarruf hakkını devretmesi karşılığında mutasarrıfa ödenen bedeldir (Bardakoğlu, 1995, s. 351). Şehremaneti pek çok masraf yaptığı için 50 yıl sonra bile bu paranın ödenme olasılığı bulunmadığını ileri sürmektedir. Geçmişten beri devam eden bu meselenin çözümü için ancak 100.000 lira verileceği bildirilmiştir. Bu paranın da yıllık 10.000 lira verilerek 10 sene zarfında ödenmesi mümkün görülmüştür. Şehremaneti'ne göre Beyoğlu tarafının imar edilmeye başlaması üzerine Altıncı Belediye Dairesi orayı düzenleyerek bahçe haline getirmiş bayır civarında olması muhtemel kabristana hiçbir müdahalede bulunmamıştır (BOA., DH.UMVM., Dosya no: 97, Gömlek no: 26). Sorun Cumhuriyet Hükûmetinin gündemine taşınmış, sonuçta 450 bin lira karşılığında Tepebaşı Bahçesi Şehremaneti'ne verilmiştir (Tuna, 2021, s. 468).

Tepebaşı Bahçesi'ne Tiyatro Yapılmasına İlişkin Tepkiler

Bahçenin düzenlenmesine ilişkin itirazların yanında bahçeye tiyatro inşasına dair karşı çıkışlara da rastlanır. Bilindiği gibi Osmanlı'nın son dönemlerinde Beyoğlu'nda yer alan Naum ve Concordia tiyatroları dışında adlarını sayabileceğimiz iki önemli tiyatro da Tepebaşı'nda yer almaktaydı (Görsel 4). Tepebaşı'ndaki yazlık tiyatronun (komedi tiyatrosu olarak da bilinir) 1875-1880 yılları arasında yapımı tamamlanmış yapının tasarımını Barborini yapmıştır (Akin, 2002, s. 263). Ancak tiyatro binası tümüyle yanmış ve yazlık tiyatro kapalı tiyatroya 1905 yılında İstanbullu ünlü Rum mimar Campanaki tarafından dönüştürülmüştür (And, 2022, s. 93). Yazlık tiyatro binası, dört localı ve üzeri açık bir tiyatroydu. Araziye amfiteyatroya biçiminde oturtulduğundan "Amfi" diye de anılıyordu. Daha sonra yapılan kapalı salon ise 1200 kişi almaktaydı (Durudoğan, 1994, s. 250).

Görsel 4. Tepebaşı Tiyatrosu'na ilişkin bir kartpostal (URL 1)

Bu süreçte bahçe içinde tiyatro yapımı da dâhil olmak üzere kapsamlı bir imar faaliyetine girişilmiştir. 23 Mart 1921 tarihindeki bir belgede Tepebaşı'nda belediye bahçesinin kurulması sırasında Osmanlı Bankası'ndan alınan borcun faizinin söz konusu bahçe karşısında bulunan emlak sahiplerinden alınan şerefiyelerle karşılandığı ve bu yapıların karşısında yapı inşa edilmeyeceğinin de Altıncı Belediye Dairesi tarafından taahhüt edildiği ifade edilmiştir.

²Ferâğ işleminin süresiz ve bedelsiz olabilmesi, geçerli şekilde yapıldıktan sonra vazgeçmenin ve feshin mümkün olmayışı gibi özellikleri onu kira akdinden ayıran temel noktalar. Ferâğ sonucu devralınan tasarruf hakkı da mülkiyet hakkına oldukça yakındır ve mutasarrıfın konumu kiracıdan çok farklıdır. Bkz. (Bardakoğlu, 1995, s. 351).

Anlaşılabileceği gibi karşı binalardan bahçe içinde tiyatro inşasından şikâyetçi olan kişiler bulunmaktadır. Bahçeye bir tiyatro binası ve altına da dükkânlar inşa edilmesinin tepki yarattığı görülmektedir. Şikâyetçilerin içinde bazı sefaretlerin de olduğu ve bu konuda devam eden işlemlerin Şehremaneti'nden alınacak cevaba göre yapılması gerektiği ayrıca taahhüt dışında bir işlem yapılmaması hakkında gerekli uyarı yapılmıştır (BOA., YA.HUS., Dosya no: 485, Gömlek no: 158).

Tiyatro binası inşa edilmesi hakkında şikâyetçi olan Alfred Glavani Beyoğlu Tepebaşı belediye bahçesinin bahçe halinde kalması gerektiğini ve kesinlikle bina inşa edilmemesini istemiştir. Alfred Glavani'nin mensubu olduğu Glavani Ailesi bilindiği gibi 18. yüzyıl içinde Pera'ya göç etmiş ünlü ve zengin bir ailedir (Üsdiken, 2000, s. 137). Tepebaşı bahçesinde tiyatro yapımından rahatsızlık duyan Alfred Glavani'nin Tepebaşı Kallavi Sokak ile Meşrutiyet Caddesi köşesinde bugünkü Londra Oteli'nin yerinde ahşap bir konağı bulunmaktaydı. Ayrıca Glavani Ailesi Meşrutiyet Caddesi üzerinde aynı sırada bir başka ahşap konağa da sahipti (Duhanî, 1984, s. 35 ve Sedes, 2019, s. 1377). Alfred Glavani'ye göre etraftaki binaların şerefyesi ve havası ihlal edilmemek şartıyla ve ferman ile bu alan belediyeye bırakılmıştır. Bunun için yapılan mukavele gereğince etraftaki emlak sahiplerinin yüklü bir meblağ ödedikleri anlaşılmaktadır. Ancak Şehremini Rıdvan Paşa'nın fermana aykırı olarak söz konusu bahçede 2000 kişiyi alacak boyutta büyük ahşap ve kapalı bir tiyatro kurmaya başlamasından dolayı sadarete başvurulmuş ve inşaatın tatil ve men edilmesi kararı aldırılmıştır. Alfred Glavani'nin tiyatroyu 2000 kişi kapasiteli olarak tanımlamasının gerekçesini güçlendirmek için olduğu düşünülebilir. Alfred Glavani'ye göre Rıdvan Paşa kendisine yapılan tebligatı tanımamış ve bir yangın sonucunda etrafta yaşayan ailelerin hayatını tehlikeye atacak boyutta büyük ahşap tiyatro binasını tamamlamaya çalışmıştır. Dört ahşap mağaza da tiyatroya ek olarak inşa edilenler arasındadır. Alfred Glavani inşaatın yıkılması ve zarar ziyanın tazminini talep etmiştir (BOA., Y.PRK.AZJ., Dosya no: 50, Gömlek no: 99).

22 Mart 1321/4 Nisan 1905 tarihinde bahçenin sağ tarafında, cadde üzerinde ve demir parmaklığın iç tarafında zaten mevcut olan yazlık tiyatro binasının sonradan çok harap ve yıkılma eğilimi içinde olması sebebiyle yıkılarak yerine yine ahşap bir yazlık tiyatro inşasına başlandığı yinelenmiştir. Mevcut parmaklığı aşmamak ve kirasından yararlanılmak üzere 3-4 tane kadar ufak dükkân yapılmaya başlandığı belirtilmiş ve karşısındaki yapıların bakış açılarına zarar vermemek üzere zamanında belediye tarafından alınan akçe karşılığında bırakılan açıklığın kesilmeyeceği de ifade edilmiştir. Buna rağmen etraftaki apartmanlarda ikamet eden kişiler eskisi 500 kişilik bir tiyatro iken 2000 kişinin içine gireceği bir tiyatronun inşasını uygun bulmamıştır (BOA., ŞD., Dosya no: 826, Gömlek no: 35).

Şehremaneti'nin 16 Nisan 1321/29 Nisan 1905 tarihinde yaptığı açıklamaya göre söz konusu binanın aslında mevcut olduğu vurgulanarak yıllardan beri kullanıldığı ve bu kez emsâline göre inşa edildiği belirtilmiştir. Şikâyetleri yapan, bu işi takip eden ve herkesi itiraz için teşvik eden kişinin de Alfred Glavani olduğu ortaya çıkmıştır. Gerçekte mevcut mukaveleyle göre Alfred Glavani'nin itiraz ve şikâyet etmeye hakkı olmadığı dile getirilerek inşaatın tatil edilmesine gerek görülmemiştir (BOA., ŞD., Dosya no: 826, Gömlek no: 35).

18 Nisan 1321/1 Mayıs 1905 tarihinde konunun biraz daha aydınlatıldığı tespit edilmektedir. Bir belgeye göre meselenin elebaşı ve şikâyetlerin asıl kaynağı olarak Alfred Glavani görülmektedir. Alfred Glavani vermesi gereken şerefiye bedelinden bir akçe bile vermemiş ayrıca inşaatı itiraz için sunduğu ilk dilekçedeki imzaların tümüne sahte beyanda bulunmaları için semt sakinlerini teşvik etmiştir. İkinci dilekçede ise söz edilen şikâyetlerden ve itirazdan imza sahiplerinin çoğunun haberdar olmadığı ortaya çıkmıştır. Glavani'nin sahtekarlığa cüret ettiğine ve hiç kimsenin itiraza hakkının olmadığına karar verilmiştir (BOA., ŞD., Dosya no: 826, Gömlek no: 35).

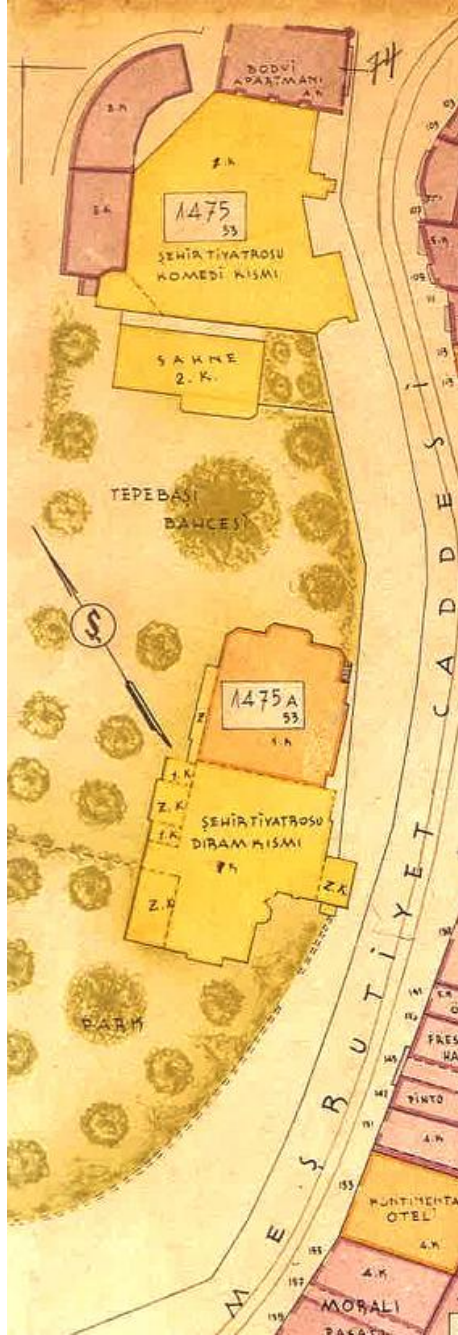
Bahçenin içine tiyatro yapılmasından rahatsız olan semt sakinlerinin itirazlarının sebebinin detaylı anlatılmadığı ve konunun anlaşılması için resmi evrakların tetkik edilmesi gerektiği söylenmiştir. Ancak Şehremaneti'nden evrakların buldurulması biraz gecikmiş ve 5-6 gün süre istenmiştir. Bu süre zarfında tiyatronun inşası devam etmiştir. Meclis-i emanet reisi Halil Efendi bahçenin mevki sebebiyle bina inşasına bir engeli olmadığını ve inşa edilmekte olan yazlık tiyatronun boyutunun eski yazlık tiyatrodan biraz daha büyük, yüksekliğinin ise az olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca tiyatro binasıyla bahçenin demir parmaklığı arasında bir hayli mesafe bulunmaktadır. Bununla birlikte parmaklıklarla Mösyö Glavani'nin hanesi arasında da bir sokak yer almaktadır (BOA., İ.Ş.E., Dosya no: 18, Gömlek no: 32).

24 Nisan 1321/7 Mayıs 1905 tarihli bir başka evrakta Tepebaşı'nda bulunan ve bahçe yapılacak arazinin Müslüman kabristanı olması sebebiyle üzerine bina inşa edilemeyeceği bahçe olarak kalması şartıyla belediyeye bırakıldığı tekrar dile getirilmiştir. Bu kararın uygulanması istenmişse de zaman içinde bahçe içinde kışlık tiyatro yapılmıştır. Bu sebeple tartışmalara konu edilen yazlık tiyatro inşasının kuralları bozmadığı ve bahçenin şerefiesini yükselteceği ve yıkılan tiyatro binasının yerine tiyatro inşasında bir mani görülmediği dile getirilmiştir. Ayrıca bahçe önüne dükkan yaptırılması da bahçenin biçimini bozmayacaktır (BOA., İ.Ş.E., Dosya no: 18, Gömlek no: 32). Alfred Glavani'nin Evkâf'a ait bu alanın şartlarını kullanarak ardı ardına tiyatro ve dükkanların inşasına itiraz etmesinin altındaki sebep belgelerde, Glavani'nin daha önceleri hanesinden bedava tiyatro oyunlarını izlemeye alıştığı ve dükkanların inşasıyla bundan mahrum kaldığı ve yine o şansı yakalamaya çalıştığı biçiminde açıklanmaktadır (BOA., BEO., Dosya no: 2620, Gömlek no: 196462). Anlaşıldığı kadarıyla kabristan alanına inşaat yapılmaması konusundaki karar, Alfred Glavani'nin kişisel çıkarlarıyla örtüşmüştür. Dükkanların yapılmasıyla tiyatro oyunlarının Alfred Glavani'nin evinden görünmesi engellenmiş ve oyunu seyretmesine mani olunmuştur.

Müslüman Mezarlığı'nda Mahalle mi Kurulacaktı? Tepebaşı Millet Bahçesi'nin Açılmasından Muzdarip Olanlar

Ahmet Fehim Bey'in Hatıraları'nda Tünel Kumpanyası ile anlaşılan Altıncı Belediye Daire Reisi Blacque Bey'in tünel kazısında çıkacak toprağı cüzi bir ücret alınması karşılığında Tepebaşı çukurluğuna döktürdüğü ve aldığı paraları da biriktirdiği kaydedilmiştir. Diğer taraftan Blacque Bey birçok çingeneyi getirerek Tepebaşı arsasına yerleştirip tenekeden, çerden çöpten kulübeler yapmalarına ruhsat vermiş ancak karşıda konakları olan zenginler bu duruma tahammül edemeyerek Blacque Bey'e şikâyet etmişlerdir. Bunun üzerine Blacque Bey zenginlerin para toplamasını isteyerek buranın bahçe ve tiyatro olmak üzere düzenlenmesini önermiştir. Ahmet Fehim Bey'e göre gerek tünel kazısından çıkan toprak için alınan bedel gerekse zenginlerin topladığı para ile Tepebaşı bahçesi inşa edilmiş (Alpman, 1977, s. 21-22) ve 24 Temmuz 1880 tarihinde kullanıma açılmıştır (Tuna, 2021, s. 458). Kolera salgını ve tünel inşaatından çıkan inşaat malzemelerinin Müslüman mezarlığını kirletmesi nedeniyle Altıncı Belediye Dairesi'nin sıhhi kaygılarla burayı bahçe haline getirdiği düşünülmekteyse de (Kaygı, 2019, s. 77-78) mezarlık alanının daha önceleri parsellenip bina yapılması için satışının çoktan gerçekleştiği görülmektedir.

Mösyö Baudouy'ın eşi Marya'nın yazdığı bir dilekçede Tepebaşı bahçesi inşa edilmeden söz konusu arsada bazı yapım şartlarının belirlendiği anlaşılmaktadır. Belgelerde 3 Aralık 1879 tarihinde Marya'nın Dâhiliye Nezareti'ne bir dilekçe ve protesto dilekçesi yazdığı kaydedilmiştir. Marya öncelikle Tepebaşı'nda bulunan arsasına inşa ettirmekte olduğu binaya açtığı kapının Altıncı Belediye Dairesi tarafından kapatılarak inşaatın tatil ettirildiğini dile getirmiştir. Sonraki dilekçe örneği ise "protesto" olarak adlandırılan ve inşaatın tatili nedeniyle zarar ve ziyanın karşılanmasını talep eden bir yazıdır. Suat Nirven Haritası'nda Şehir Tiyatrolarının komedi bölümüne bitişik olan ve "Bodvi Apartmanı" olarak görülen bu yapı (Görsel 5) Mösyö Baudouy'nin apartmanıdır (Duhanî, 1984, s. 38).

Görsel 5. 1950 yılı Suat Nirven haritasında Şehir Tiyatroları Komedi kısmına bitişik bulunan Bodvi Apartmanı (URL 2)

Müteveffa Mösyö Baudouy'nin eşi Marya tarafından verilen dilekçedeki konu Şehremâneti ile Adliye Nezareti arasındaki yazışmalardan sonra Şurây-ı Devlet'e gönderilmiştir. Söz konusu bina arsasının üç tarafı yol olduğu hüccetinde açıkça yazıldığı halde bir tarafına gelen Tozkoparan Caddesi üzerinde kapı açmaya hakları varken daire tarafından engel olduğu ve Tozkoparan Caddesi'nde kapı açılacak alanın orada düzenlenen bahçenin sınırı dâhilinde bulunduğu beyan edilmiştir. Anlaşılacağı gibi Marya'nın binasına kapı açılmasını engelleyen, inşa ettiği binanın arsasının Tepebaşı Millet Bahçesi'nin sınırları içinde kalmış olmasıdır. Marya'ya göre inşaata başlanmadan önce binanın daireye verilen projesinde bu mahale kapı açılacağı gösterilmiş olduğu halde buna itiraz edilmeyip gereken ruhsat tezkiresi verilmiştir. Tepebaşı adı verilen mahalde bulunan boş arazinin 1870'lerin ortalarında Maliye Hazinesi'nden parça parça satılmasına

niyetlendiği sırada bahçe halinde bulunan alana doğru bir yol açılması amaçlanmıştır. Tepebaşı Millet Bahçesi'nin arazisinde mahalle oluşturularak etrafında sokaklar açılması tasarlandığından, bu amaca bağlı olarak alanın haritası da yapılmıştır. Ancak daha sonra arazinin bahçe biçimine dönüştürülmesi uygun görülerek sultan iradesi ile belediyeye bırakılması gerçekleşince söz konusu haritanın da hükmü kalmamıştır. Sokak açılması tasarlanan mahaller tümüyle bahçe içinde kaldığından Altıncı Belediye Dairesi'ne göre davacının binasında istediği yere kapı açmaya da hakkı bulunmamaktadır. Marya'nın eşi Mösyö Baudouy, o tasarım üzerine yapılan haritaya bağlı olarak söz konusu arsayı Maliye Hazinesi'nden satın almıştır. Hüccette de orada bulunan meydana ve Tepebaşı Caddesi'ne kapı açılabilceği kaydedilmiştir. Ancak zaman içinde bu bahçede arsası bulunan pek çok kimseye başka alanlarda arsalar verilerek değiş tokuş yapılmıştır. Tepebaşı Millet Bahçesi'nin alanı Müslüman mezarlığı olduğu için yapı inşa edilmeyerek bahçe haline dönüştürülmesi uygun görülmüştür (BOA., ŞD., Dosya no: 2428, Gömlek no: 44).

Bu bağlamda Altıncı Belediye Dairesi'nin savunmasına göre inşaata başlanmadan önce Altıncı Belediye Dairesi'ne binanın resmi (projesi) teslim edilmiş ve yapılan açıklıkların "pencere" olduğu düşünülerek ruhsat verilmiştir. Ayrıca kapı açılmak istenilen mahallin bahçe yapılmadan önce uygun olduğu fakat yapıldıktan sonra bahçe sınırında kaldığı öne sürülmüştür. Belediye dairesinin görüşüne göre davacının kapı açmaya hakkı kalmamıştır. Altıncı Belediye Dairesi'nin savunma niteliğindeki cevabına Adliye Nezareti ikna olmamıştır. Altıncı Belediye Dairesi ve Şehremaneti'nin konuyla ilgili olarak yaptığı tahkikâta rağmen belediyeden alınan cevabın davacı tarafından kabul edilmemesi durumunda konunun üstüne giderek dava açabileceği ifade edilmiştir (BOA., ŞD., Dosya no: 2428, Gömlek no: 44).

Anlaşılabileceği gibi Tepebaşı Millet Bahçesi'nin yeri önce mahalle olarak kurgulanmış ancak sonradan bu karardan vazgeçilmiştir. Mahalle haline dönüştürüleceği düşünülerek satın alınan arsalardaki yapı tasarımları bahçenin yapılmasıyla değiştirilmek durumunda kalmıştır. Arsanın fiziki şartlarının değişimi yapı tasarımlarını da doğrudan etkilemiştir. Yolun birinin iptal edilmesi sebebiyle yapının yönelimi etkilenmiş, özellikle pencere ve kapı açıklıklarının yer değiştirmesine sebep olmuştur.

20. Yüzyıl Başında Tepebaşı'nda Yol Çalışmaları Odağındaki Değişimler ve İtirazlar

Altıncı Belediye Dairesi'nin kurulmasından sonraki ilk birkaç yılda özellikle Galata sokakları düzenlenmeye çalışılmıştır. Galata-Tophane aksı geniş bir cadde haline getirilirken Karaköy'den Tepebaşı'na İstiklal Caddesi'nin bitiş noktasına kadar olan yollar buradaki Galata Mevlevihanesi Haziresinin bir kısmının da alınmasıyla genişletilmiştir. Bu dönemde bilindiği gibi Galata Kulesi'nin dibinde Tepebaşı'nın büyük bölümünde geniş Müslüman mezarlıkları bulunmaktadır. Mezarlıkların bir kısmı da küçük hazireler şeklindedir. Bu sebeple Müslüman mezarlıklarının bir kısmının yol çalışmaları yapılırken ortadan kaldırılması kaçınılmaz olmuştur (Orha, 2008, s. 71-72). 5 Temmuz 1323/18 Temmuz 1907 tarihinde Pera'da Yaşmak Sıyran³ Caddesi'nde gaz borusu döşenirken toprak kazıldığı sırada yerin altında birçok mezar taşı çıkmış ve Altıncı Belediye Dairesi'ne başvurularak söz konusu mahalde ortaya çıkan taşların 30 yıl önce atılmış olma olasılığı üzerinde durulmuştur (BOA., ŞD., Dosya no: 187, Gömlek no: 14).

14 Ramazan 1325/21 Ekim 1907 tarihinde Tepebaşı Caddesi'nde bulunan Pera Palas Oteli'nin yanından Kasımpaşa'ya inen cadde üzerindeki kabristanın ortasından Şişhane Karakolu'nun önündeki meydan ile birleştirmek üzere Altıncı Belediye Dairesi tarafından 20 arşın genişliğinde yeni açılmakta olan caddenin inşaatının durdurulduğu görülür. İnşaatın durdurulma sebebi açılan yolun üzerinde mezarlık olmasından kaynaklıdır. Oysa 1858 ve 1869 tarihli kadastrolarda kabristan arasındaki yol mevcuttur ve kenarında da bazı binalar inşa edilmiştir. Dolayısıyla yeni açılan bir yol değildir. Söz konusu yol Tepebaşı'ndan Mahmud Ağa Çeşmesi'ne giden Kasımpaşa

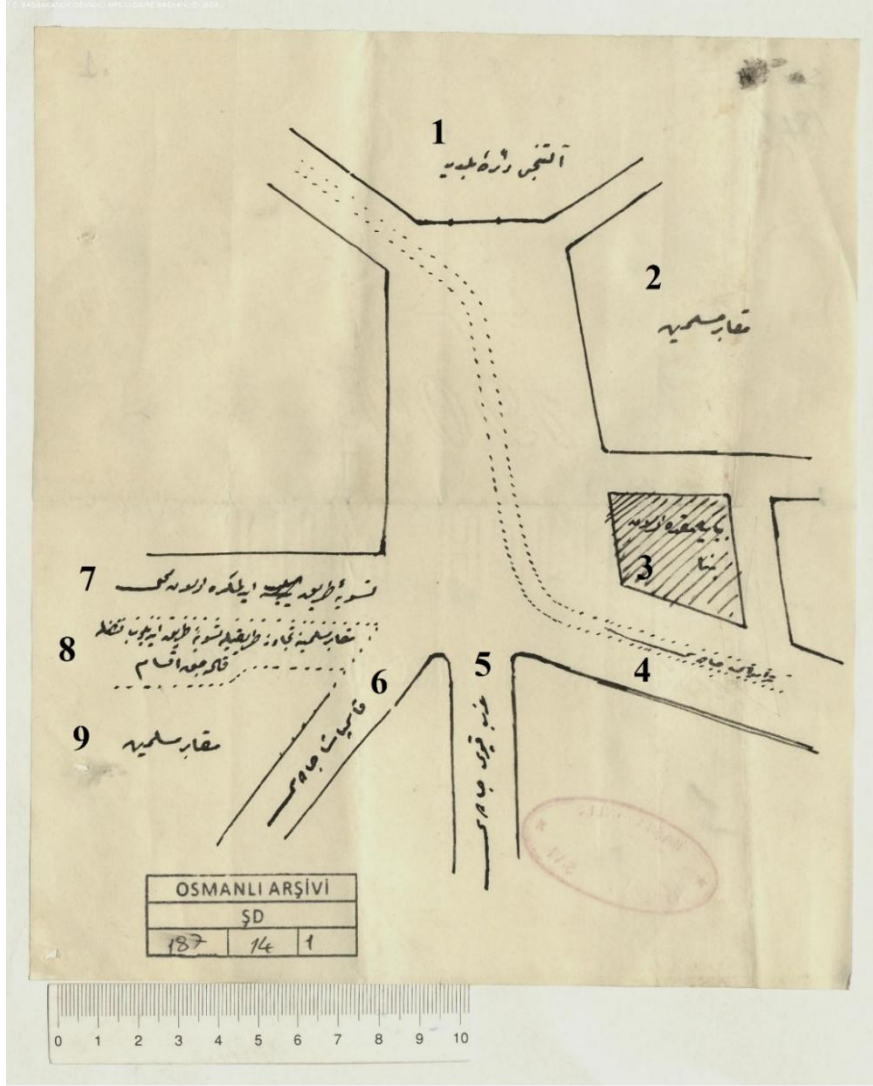
³ Bir belgedeki çizimde cadde "Yachmak Syran" olarak geçmektedir Bkz. (BOA., İ.HR., Dosya no: 420, Gömlek no: 36).

ve Tepebaşı caddelerinden ibarettir (Görsel 6). Ayrıca bu yol kabristan alanı diyerek kesildiği takdirde Beyoğlu'ndan Kasımpaşa'ya geçişe imkân kalmayacağı ve bu tip bir engelin hiçbir biçimde uygun olmadığı dile getirilmiştir.

Görsel 6. Bir kartpostalda Kasımpaşa ve Tepebaşı (Atatürk Kitaplığı, Krt. 006559).

9 Kanun-ı evvel 1323/22 Kasım 1907 tarihinde yazılmış bir başka evrakta yol inşaatını durduranların Müslüman mezarlıklarına duvar yapılması için kurulan komisyon olduğu anlaşılmıştır. Yapılan incelemelerde Kasımpaşa'ya giden yolun iki tarafının kâgir ve büyük yapılarla çevrili olduğu ve karakola uzanan yolun ise bir tarafında çok sayıda bina bulunduğu tespit edilmiştir. Bazı izlere göre o civarın mezarlık olduğu anlaşılmış olmakla birlikte Altıncı Belediye Dairesi hendesehanesinde saklanan ve birinde Antoine Perpignani'nin mührü bulunan 1858 ve 1869 tarihli kadastro haritalarında bu alan cadde olarak gösterilmiştir. Bu haritaya göre Evkâf Nezareti tarafından bazı alanların taliplilerine kiraya verildiği anlaşılmıştır (BOA., ŞD., Dosya no: 187, Gömlek no: 14). Yol inşaatına karşı çıkan komisyon H. 1296/1878-1879 yılında mezarlık arazilerinin müzayedeye çıkarılarak taliplilerine satıldığını ve bunun kesinlikle men edilmesi gerektiğini belirterek, mezarlıkların duvarlar içine alınarak korunmasını istemektedir. Sonradan Amerikan Konsolosluğu olarak kullanılan Mösyö Tubini hanesi ile yanında yer alan Mösyö Korpi hanelerinin de arka tarafında bulunan ve açılmamış sokak (bugün Kuytu Sokak) olarak gösterilen alanın kabristan olmadığı hakkında Altıncı Belediye Dairesi tarafından öne sürülen iddia ve söz konusu hane sahipleriyle ortaya çıkan anlaşmazlık üzerine inceleme yapılmıştır (BOA., ŞD., Dosya no: 187, Gömlek no: 14).

ŞD.00187.00014.001

Görsel 7. 1. Altıncı dâire-i belediye, 2. Mekâbir-i müslimin, 3. Yapılmakta olan bina (Frej Apartmanı), 4. Tramvay caddesi, 5. Garbkapusu caddesi, 6. Kasımpaşa caddesi, 7. Tesviye-i tarik idilmekte olan mahal, 8. Mekâbir-i müslimine tecâvüz tarikiyle tesviye-i tarik idilüb fazla kalacak aksâm, 9. Mekâbir-i müslimin (BOA., ŞD., Dosya no: 187, Gömlek no: 14).

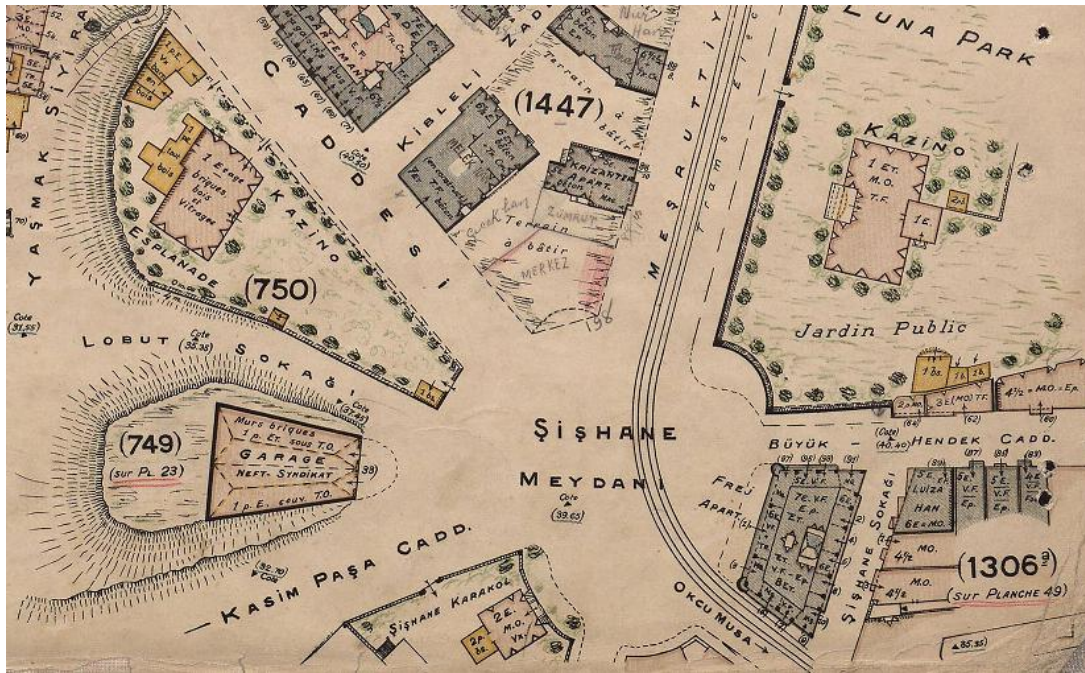
ŞD.00187.00014.009

Görsel 8. 1. Perapalası Otelinin yanından Kasımpaşa'ya giden tarik, 2. Emâkin, 3. Kabristan, 4. Emâkin, 5. Şimal sokağı, 6. Orta sokak, 7. Emâkin, 8. Emâkin, 9. Bu def'a kabristan dâhilinde yapılmakta olan şose tarik, 10. (Tramvay caddesi) kabristan sokağı, 11. Altıncı Daire-i belediye, 12. Kabristan, 13. Emâkin, 14. Tramvay caddesi, 15. Mekâbir-i İslamiye, 16. Şiştane Karakolhânesi, 17. Garbkapusuna giden cadde, 18. Galata'dan gelen tramvay caddesi, 19. Hendek Caddesi, 20. Emâkin, 21. Kabristan, 22. Emâkin, 23. Beyoğlu'nda Şiştane Karakolhânesi önündeki meydan beddan ile Perapalası Otelinin yanından Kasımpaşa'ya inen tarik münthehi olmak üzere kabristan dâhilinde yapılmakta olan şose tarik ile etrafı hududunu irâe ider harita-ı istikşâfiyedir fi 9 Kanun-ı evvel sene 323 (BOA., ŞD., Dosya no: 187, Gömlek no: 14).

Bir başka itiraz Şiştane Meydanı'na bağlanan sokakların açılmasına ilişkindir. Mimarlık Tarihçisi Zeynep Çelik Şiştane Meydanı'nın göbeğine oturtulan Altıncı Belediye Dairesi binasının o dönemin Paris'inde görülen biçimleri yansıttığını ve Haussmann'ın⁴ kent tasarımı projeleriyle benzerlikler taşıdığını belirtir. Ancak Paris'teki caddelerden farklı olarak Şiştane'nin caddelerinin kentin diğer caddelerinden kopuk olduğuna dikkat çeker (Çelik, 1998, s. 59). Bu kopukluğun açılacak sokakların kabristan alanında olması ve engellenmesi ile doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. 6 Mart 1323/19 Mart 1907 tarihinde yazılan bir evrakta Beyoğlu'nda Şiştane karakolu civarında Altıncı Daire karşısında etrafı duvarlarla çevrili olan mezarlığın Kasımpaşa tarafındaki mezarlığa bağlı olduğu dile getirilmiştir. Altıncı Belediye Dairesi tarafından 20-30 yıldır moloz doldurularak oluşturulan 3-4 bin arşını aşkın mahalin boş arsa olarak değerlendirildiği hatta bu alanın Hristiyan ve Yahudilerin bayram günlerinde çocuklar için salıncak kurulan bir alan olduğu ifade edilmiştir. Söz konusu arsanın arka tarafında yol açılmasıyla kaldırım inşasına başlandığı görülmüş ve yolun düzeltilmesinden sonra diğer yerlerin de arsa niteliği kazanacağı iddia edilmiştir. Ayrıca söz konusu arsanın, yolun düzeltilmesinden sonra fazla kalmış çöplük mahalli diye belediye dairesi tarafından satılmasının da mümkün olabileceği düşünülerek bu alanın Müslüman mezarlığı olup korunması gerektiği vurgulanmıştır.

⁴ Georges Eugène Haussmann politikacı ve şehir plancısıdır, İkinci İmparatorluk döneminde Paris'in kentsel dönüşümüne öncülük etmiştir.

19 Nisan 1324/2 Mayıs 1908 tarihinde bu şikâyet için yazılan cevap niteliğindeki bir evrakta ise Evkâf-ı Hümayun hendesehanesinde saklı haritada bu alanın bulvar olarak gösterildiği ve eski haline uygun olarak tamir edildiği ve harita üzerinde gösterilen bazı arsaların da Evkâf Nezareti tarafından taliplilerine ihale edilerek bedellerinin alındığı söz konusu yerin 40-50 senelik bir cadde olduğu ve tamir edildiği söylenmiştir (BOA., ŞD., Dosya no: 187, Gömlek no: 14). Burada haritalardan da anlaşılacağı gibi (Görsel 7-8), Tozkoparan Caddesi (Refik Saydam Caddesi) ile Şişhane Meydanı'nın (Frej Apartmanı ve Şişhane Karakolu önü) arasındaki bağlantı aynı zamanda Yaşmak Sıyran Caddesi ile sağlanmaktadır. Pera Palas'ın yanından geçen sokak ile Şişhane Meydanı arasındaki ilişki de Meşrutiyet Caddesi (Kabristan Sokağı) ile gerçekleşmektedir. Söz konusu sokakların 9 Kanun-ı evvel 1323/22 Aralık 1907 tarihine ait belgelerde yer alan harita (BOA., ŞD., Dosya no: 187, Gömlek no: 14) ile 1932 yılı Pervititch haritası çakıştırılarak incelenmesi uygun görünmektedir. Bu durumda belgelerde yer alan harita çiziminde Frej Apartmanı'nın yanındaki parsel Müslüman mezarlığı olarak geçmekte ancak Pervititch haritalarında da görüldüğü gibi (Görsel 9) üzerinde yapılaşma bulunmakta ve halk bahçesi, gazino ve lunapark alanı görülmektedir. Pervititch Haritalarında (Görsel 9) Şişhane karakolunun yanından geçen Lobut Sokak ve Kasımpaşa Caddesi arasındaki alanda garaj binası yapılmış görünür. Ancak belge çiziminde bu alan da Müslüman mezarlığıdır. Okçumusa Caddesi belgelerde yer alan harita çiziminde Galata'dan gelen Tramvay Caddesi olarak ifade edilmiştir. Belge çiziminde Pervititch haritalarında görülen Lobut Sokak ve Kasımpaşa caddeleri henüz açılmamıştır (Görsel 7-8). Ayrıca belge çiziminde Tozkoparan Caddesi'nin de Müslüman mezarlığı dahilinde yapıldığı belirtilmiştir.

Görsel 9. Pervititch Haritası'nda Şişhane Meydanı ve bu meydanı sınırlayan karakol binası, Frej Apartmanı ve Garaj binası (Salt Araştırma, KOD: APLPEBEYO51).

Vakıf Arsaları ve Müslüman Mezarlığının Yarattığı Sorunsallar: Amerikan Konsolosluğu'nun İnşası

Tepebaşı'ndaki en görkemli yapılardan biri Amerikan Sefareti olarak kullanılmak için kiralanmıştır. Söz konusu yapı varlıklı bir Levanten olan Ignazio Corpi tarafından yaptırılmıştır. İtalyan mimar Leoni tarafından 1873 yılında başlanan yapı 1882 yılında tamamlanmış ve Amerikalılara kiraya verilmiştir (Akın, 2002, s. 212). Amerikan Sefarethanesi'nin yanındaki parselde ise Banker Tubini'nin evi bulunmaktadır. Yapı haritada da görüldüğü gibi klüp olarak hizmet vermektedir. Said N. Duhanî yapının İstanbul Klübü olarak kullanıldığını ve sonrasında İstanbul Belediyesi Fen İşleri Müdürlüğü olarak hizmet verdiğini belirtmektedir (Duhanî, 1984, s. 24). Amerikan Sefarethanesi'nin diğer yanındaki parselde banker ve sanayici bir aile olan Nomicolara ait bir bina bulunmaktaydı. Bu yapı daha sonra otele dönüştürülerek Kroecker Oteli adını almıştır (Üsdiken, 2000, s. 156). Tüm Levanten ailelere ait olan bu yapıların arsaları sahiplerinin yapı inşa etmelerinden önce Müslüman mezarlığının devamı ve vakıf arsaıydı. Amerikan Sefarethanesi'nin arka bahçesinde bir Amerikan Konsolosluk binası yapılmasına ilişkin girişim olduğunda mevkinin statüsü de tartışmaya açılmıştır. Amerikan konsolosluğu olarak inşa edilecek yapı Tepebaşı'nda Amerikan Sefarethanesi arkasında bulunan bahçe içinde gerçekleşecektir. 9 Zilhicce 1297/12 Kasım 1880 tarihli ilmühaber kaydının suretinde Sultan Bayezid Han Vakfı'ndan Tepebaşı'nda Tubini ve Korpi kâgir konakları arkasında haritada gösterildiği gibi (Görsel 10) iki tarafı vakıf arsa ve bir tarafı Korpi kâgir hanesi ve bir tarafı sonradan açılacak yol ile sınırlı boş arsanın bütününe Mösyö Tubini'ye muaccelle bedeli karşılığında kiralandığı anlaşılmaktadır. Altı adet arsadan üçü Tubini'ye geri kalan üçü de başkalarına kiralanmıştır. Bu kiralama işleminin vakfın maddi açıdan güçlük içinde olması sebebiyle gerçekleştiği görülmektedir. Hazinesinin borç içinde olması nedeniyle hayratların imarı, vakıf eserlerin bakımı, hademe ve muhtaç kişilere yapılacak masrafların ödenmesinde zorluk çekildiği bu sebeple şikâyetlerin arttığı ve bu tür arsaların müzayedelerinin ve ihalelerinin süresinin uzatılmasının işleri daha da zorlaştıracığından söz edilmiştir (BOA., ŞD., Dosya no: 2772, Gömlek no: 43).

ve harç ödenmeden Amerikan hükümeti adına tapusunun ve senedinin verilmesi talep edilmiştir. Amerikan Sefareti'nin yetkilileri hükümet ile olan dostane ilişkilerinin dikkate alınarak diğer devletlere uygulanan bazı haklardan yararlanmak istediklerini dile getirmişlerdir. Söz konusu hane, bahçe ve müştemilattan mülk olanlar dışındakilerden mukataa ve icâre-i zemin istenmemesini talep etmişlerdir (BOA., İ.HUS., Dosya no: 156, Gömlek no: 49).

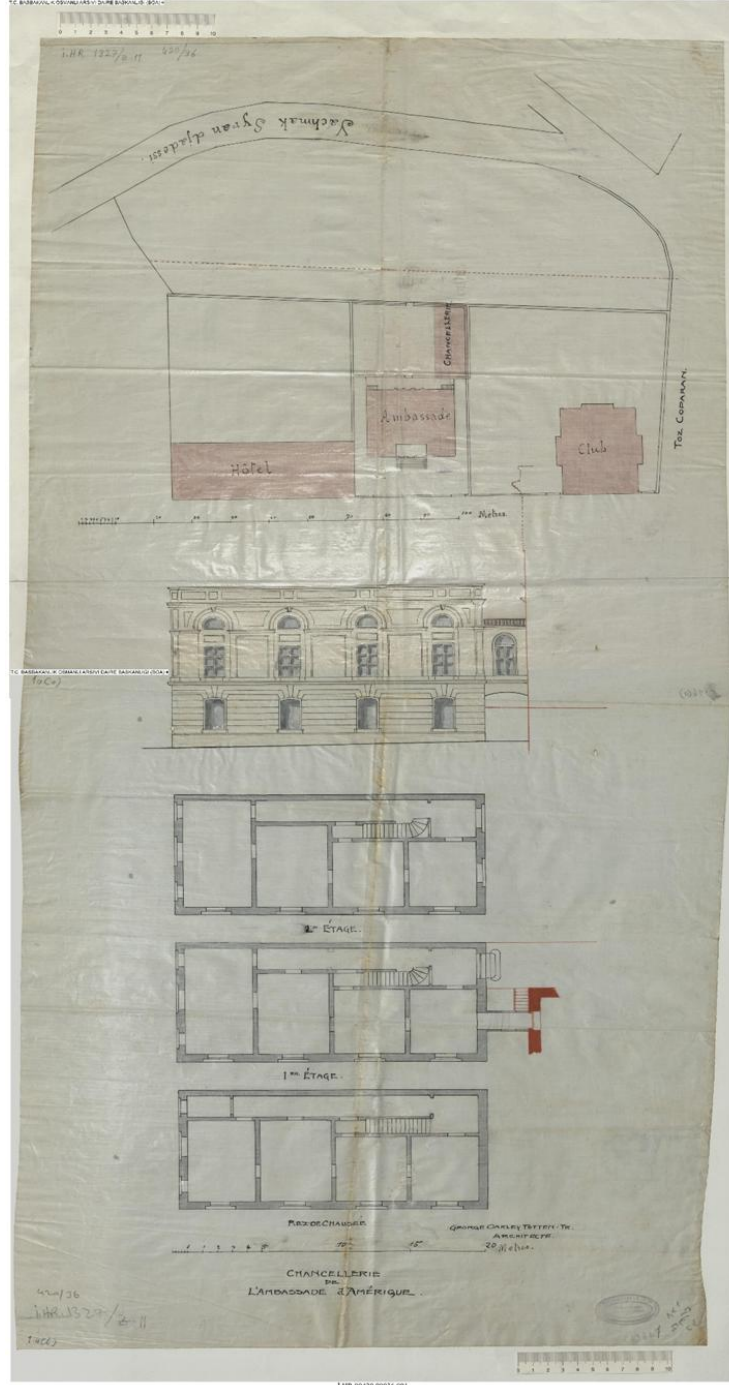

Görsel 11. 1. Kuytu Sokak, 2. Refik Saydam Caddesi. 1937 yılına ait hava fotoğrafında Amerikan Konsolosluğu ve ek yapısı, konsoloslüğün arkasında bulunan Kuytu Sokak açılmış ve yanındaki parselde yapılaşma başlamış durumdadır (T.C. MSB Harita Genel Müdürlüğü, 1937-23_623).

Amerikan sefiri Sultandan diğer sefarethaneler için yapılan uygulamanın kendileri için de yapılmasını istemiş ve diğer bazı ülkelere sefarethane arsası ve bazılarında da binasının verilmiş olduğunu iletmıştır. Sultan Bayezid Vakfı'na ait bu alanın yıllık yaklaşık 10 lira kira bedeli olduğu öne sürülerek Amerikan Sefarethanesi'nin diğer vergilerden muaf tutulması istenmiştir. Ancak beklenen gerçekleşmemiş, sefir vergilerden ve kiradan muaf tutulmayı beklerken kiranın 50 liraya çıkartılmasını şaşkınlıkla karşılamıştır. Yıllık 50 lira mukataa tahsis edilmesi kararı verildiği sırada aynı civarda söz konusu emlakta daha kıymetli bulunan diğer büyük sefarethanelerden bazılarında mukataa alınmamakta olduğu ve bazılarında da kendilerine hediye edilen arsalar üzerine yıllık 3 liradan 16 liraya kadar az miktarda para alındığı hatta bazı özel kurumların bile mukataadan muaf tutuldukları hakkında emsâllerin olduğu dile getirilmiştir (BOA., Y.PRK.EŞA., Dosya no: 51, Gömlek no: 6). 5 Ağustos 1323/18 Ağustos 1907 tarihli bir belgede Romanya hükümeti sefarethanesi ile Belçika Sefareti olarak kullanılan binalardan irade gereği vergi ve harç alınmadığı kaydedilmiştir. Amerikan Sefarethanesi'nden de harç alınmaması ve işlemlerinin yapılması uygun görülürse de diğer devlet sefarethanelerinden vakfa bağlı bulunanlara icâre-i zemin tahsis edileceği ve Amerikan sefarethanenin binasının ve bahçe mahallerinin Sultan

Bayezid Han vakfından arsalarla mülk arsaların karışık halde bulunduğu bir yerde olduğu dile getirilmiştir (BOA., HR.TH., Dosya no: 351, Gömlek no: 97).

5 Eylül 1323/18 Eylül 1907 tarihli bir evrakta söz konusu kiranın diğer sefarethaneler için belirlenen kiralara göre oldukça fazla olduğundan düzenlenmesi talep edilmiştir (BOA., İ.EV., Dosya no: 45, Gömlek no: 44). 29 Teşrin-i sani 1323/12 Aralık 1907 tarihinde 50 liranın 20 liraya tenzil edilmesine ilişkin bir karar verilmiştir (BOA., HR.TH., Dosya no: 355, Gömlek no: 75).

Görsel 12. Amerika Konsolosluk binasının Mimar George Oakley Totten Jr. tarafından yapılan tasarımı (BOA., İ.HR., Dosya no: 420 Gömlek no: 36).

Sefarethanenin arkasında yapılacak olan konsolosluk binası ise bir köprü ile Corpi'nin konağı olan sefarethaneye bağlanmıştır. Yapı Amerikalı ünlü mimar George Oakley Totten Jr. (1866-1939) tarafından tasarlanmıştır. Dikdörtgen bir plana sahip olan yapıda koridor boyunca birbirlerine geçiş sağlanan dört oda sıralanmıştır. İki odanın önünden yükselen tek kollu bir merdiven yer almıştır. Çizimlerinden anlaşıldığı kadarıyla yapı bodrum katı ile birlikte zemin kat ve birinci kattan oluşmaktadır. Zemin kotu taş kaplama ve kemerli pencerelerden oluşan yapı Neo-klasik üsluptadır (Görsel 12).

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun sonlarında çoğunluğu miri arazi ve vakıflardan oluşan toprak düzeninde vakıfların maddi açıdan güç duruma düşmesi sonucunda arazilerin müzayedeye çıkarılarak taliplilerine icâre-i zeminle kiraya verilmesi veya tasarruf hakkının satılması (ferâğ edilmesi) çok sık gündeme gelmiştir. Hayratların imarı, vakıf eserlerin bakımı, hademe ve muhtaç kişilere yapılacak masrafların ödenmesinde vakıfların güçlük çektiği bilinmektedir. Bu maddi güçlüğü içinden çıkmaya çalışan vakıfların sahip oldukları arazileri birden fazla kez müzayedeye düzenleyerek daha fazla bedelle satmayı bekleyecek kadar imkânları da bulunmamaktadır. Ayrıca maddi güçlükler sebebiyle vakıf mallarının sağlıklı biçimde korunması mümkün olamamıştır. Diğer taraftan sultan iradesi ile bedelsiz olarak bırakılan vakıf arsaları olduğu gibi kiralanan ve tasarruf hakkı satılan arazilere de inşa edilecek yapıların tayin edilmesi vakıfların insiyatifi dışında gerçekleşebilmiştir. Bunlardan biri Tepebaşı'nda yer alan Müslüman kabristanına inşa edilen Tepebaşı Millet Bahçesidir. Evkâf Nezareti'nin gerek üzerine bina inşa edilmeme konusundaki ısrarı gerekse kira bedeli konusundaki anlaşmazlıkları Şehremaneti ile ilişkilerinde gerginlik yaratmıştır. Öte yandan bahçenin içine bina yapılmaması belediye tarafından taahhüt edilmişse de bu taahhütten önce alanın mahalle haline getirilmesine ilişkin karar alındığı anlaşılmaktadır. Bu karardan dönülünce bina yapılmasına izin verilen kişilerin yapıya giriş yerinin belirlenmesi sırasında sorun yaşadığı görülmektedir. Bu noktada kabristan üzerinde yapılaşmaya karşı çıkan Evkâf'ın Mösyö Baudouy'a apartman inşa etmesi için izin verilmesi sırasında görüşü alınmış mıdır bilinmemektedir.

Tepebaşı Millet Bahçesi'nin içine kabristan alanı olması sebebiyle bina yapılması istenmemişse de Cumhuriyet sonrasında kadar devam eden asıl anlaşmazlık arsa bedelinin yetersizliği hakkındadır. Anlaşılabileceği gibi konu maddiyat temeline dayanmaktadır. Diğer taraftan Evkâf'ın Müslüman kabristanını korumaya çalıştığı kanısına varılmaktaysa da bir taraftan da 1858 ve 1869 tarihli kadastrolarda yer alan mezarlığın içinden geçen yolları kabul etmiş görünür. Ayrıca kabristanın içinde ve çevresinde olan pek çok araziye de zamanında kiraya vermiştir. Bununla birlikte 20. yüzyılın başlarında kabristanın sınırlarının giderek ortadan kalktığı ve olası sınır alanlarına göre görüş bildirildiği de anlaşılmaktadır. Yapılaşma sonucunda kabristana ait sınırların muğlaklaştığı ve kabristan alanının sınırlarının Evkâf Nezareti tarafından kesin olarak bilinmediğini söylemek mümkündür. Diğer taraftan Tepebaşı'ndaki arsaların mülk arsalarla karışık vaziyette bulunması bürokratik işlemlerin karmaşıklaşmasına da sebep olmaktadır. Amerikan Sefareti'nin vakıf arsasında inşa edilmiş olması ve binanın Korpi'ye ait olup Amerikan Sefaret tarafından satın alınması yeni yapılacak konsolosluk binası için yeni sorunların çözümünü gerektirmiştir. Ayrıca sefaret binası mülk olmasına rağmen arsa kirasının verilmesi gerekmiştir. Altıncı Belediye Dairesi tarafından yapılan yol çalışmalarının her fırsatta kabristan alanı olduğu iddia edilerek engellenmeye çalışıldığı ancak kimi zaman çok eski sokakların tamirinin de inşa bahanesiyle bu engellemelerin gerçekleştiği görülmektedir.

1870 yılında meydana gelen Beyoğlu yangını Tepebaşı bölgesi için adeta bir kırılma noktası olmuş bölgenin yabancı sefaretlerin yer aldığı Beyoğlu'na yakın olması nedeniyle Gayrimüslim ve Levantenlerin de buralarda arsaların tasarruf hakkını alma ve kiralama yoluyla bina inşa

etmelerinin önü açılmıştır. Böylece makalede tarif edilen kutuplaşmış ortama Gayrimüslim ve Levantenler de dâhil olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKIN, N. (2002). *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayınları.
- ALPMAN, H. K. (1977). *Ahmet Fehim Bey'in Hâtıraları*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- AND, M. (2022). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYIK, U. (2022). *Tarih-İnsan-Mekân Bağlamında Beyoğlu'nda Değişim ve Dönüşüm (XIX. Yüzyıldan XX. Yüzyılın Başlarına Kadar)*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
- BARDAKOĞLU, A. (1995). Ferâğ. İçinde, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı. s. 351-354.
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), A.MKT.MHM., (Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı), 454/96
- BOA, BEO. (Bâb-ı âli Evrak Odası), 2620/196462, 3687/276458
- BOA, DH.KMS. (Dahiliye Kalem-i Mahsus), 20/27
- BOA, DH.MKT. (Dahiliye Mektubi Kalemi), 1560/57
- BOA, DH.UMVM (Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdüriyeti Belgeleri), 97/26
- BOA, HR.TH. (Hariciye Nezareti Tahrirat), 3/11, 351/97, 355/75
- BOA, HR.TO. (Hariciye Nezareti Tercüme Odası), 162/8, 275/75
- BOA, İ.AS. (İrade Askeri), 25/39, 17/2
- BOA, İ.EV. (İrade Evkaf), 45/44
- BOA, İ.HUS. (İrade Hususi), 156/49
- BOA, İ.ŞE. (İradeler Şehremaneti), 18/32
- BOA, ML.EEM. (Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti), 47/30
- BOA, ŞD. (Şura-yı Devlet), 696/6, 826/35, 2428/44, 187/14, 2772/43
- BOA, Y.PRK.AZJ. (Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Journalleri), 50/99
- BOA, Y.PRK.EŞA. (Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik), 51/6.
- BOA, YA.HUS. (Yıldız Tasnifi Sadaret Hususi Maruzat Evrakı), 485/158
- ÇAKIR, S. (2019). *1870 Beyoğlu Yangını ve Sonrasındaki İmar Faaliyetleri*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ÇELİK, Z. (1998). *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- DUHANÎ, S. N. (1984). *Eski İnsanlar Eski Evler: 19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası*. İstanbul: TTOK.
- DURUDOĞAN, S. (1994). Tepebaşı Kışlık ve Yazlık Tiyatroları. İçinde, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını. s. 250-251.
- KAYGI, G. (2019). *Transformation of Beyoğlu Muslim Cemetery: Sanitizing, Beautifying and Reproducing the Memory of the City in the Nineteenth Century*. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Institute for Modern Turkish History, İstanbul.
- ORHA, Z. (2008). *Osmanlı Devleti'nde Modern Belediyeciliğin Doğuşu ve Altıncı Daire-i Belediye Örneği* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- SEDES, F. (2019). Kervansaraylardan Otellere. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1373-1392.
- TUNA, S. (2021). Tepebaşı Bahçesi'nin İstanbul Şehremanetine Devri Meselesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 69, 456-470.
- URL 1: <https://saribegum.wordpress.com/2018/03/11/theme-proposal-and-searches-for-istanbul-tepebasi/> (2024, 1 Ekim)
- URL 2: <https://istanbulkazanbizkepce.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/10/suat-nirven-tepebasi.jpg> (2024, 1 Ekim)
- ÜSDİKEN, B. (2000). *Pera ve Beyoğlu'nda*. İstanbul: Kentbank.